

CONTRIBUCIÓ AL CONEIXEMENT DE LA CLERECIA VALLENCA DURANT ELS ANYS DE LA RESTAURACIÓ BORBÒNICA (1880-1900)

per Josep M. Prats i Batet

Introducció

L'Església, com a cos social que és, hagué de patir, en el decurs del segle XIX, una sèrie de canvis que foren motivats pels tràngols adversos que li tocà viure. Tot i que el dogma i la fe restaren inalterables, la formació i la pervivència del grup, així com le seves relacions amb la resta de la societat, foren mutables, o sigui, seguiren un camí paral·lel dins l'evolució que, al llarg de la centúria, experimentà el poble català.

No és, doncs, cap fal·làcia ni error històric intentar estudiar el comportament del clergat en un període concret de la història, sense deslligar-lo, ni estructuralment ni conjunturalment, del «status quo» en què el grup estava immers; o sia, agafant-lo com a conjunt d'homes que, amb una formació i un tarannà diferent, estan estretament compromesos amb l'esdevenir del país.

Considerem del tot equivocat desvincular la clerecia de la resta del cos social al qual pertany, com també creiem que és del tot erroni voler comprendre la religiositat sense penetrar en l'interior del teixit on es forma i on es desenvolupa. Tampoc no és ètic valdre's de fets puntuals per explicar un comportament que, en algun moment determinat, pogueren tenir els eclesiàstics.

En aquest treball pretenem presentar el clergat com un component més de la societat, puix que, com deia Vicens Vives «estava pastat amb el mateix fang del país»; conseqüentment, ens adonarem que els homes d'Església tindran encerts i ensopegades igual que els pagesos, els menestrals o els industrials.

No és cap intent de desfer tòpics, ni de molt ens proposem convertir-nos en advocats per justificar actuacions. Simplement analitzem històricament uns fets que ens porten a la coneixença de quina actitud tingué l'Església de Valls durant els anys de la Restauració, uns anys en els quals es produirà un capgirament en el món ideològic, que reclamarà cercar noves fórmules per a poder seguir el carro del progrés.

Situació de l'Arxidiòcesi de Tarragona entre 1880-1900

A mitjan 1879 era preconitzat com a Arquebisbe de Tarragona el fins llavors Bisbe de Tortosa, Benet Vilamitjana i Vila. Seria el número 63 des que el Papa Urbà II, el 1094, restaurava la seu Primada. A partir d'aquí, s'enceta una pàgina transcendental per a l'Església, no ja només de Tarragona sinó també de Catalunya, una Església «que participarà de manera activa en la crisi del segle XIX»¹ i que viurà amb tota intensitat les transformacions que s'operaren en el si de la societat.

Serán uns anys difícils, en els quals la clerecia «que s'anava recuperant de la desfeta de 1837»,² rebia les conseqüències de les èpoques anteriors: la desunió, les intrigues i fins i tot la insubordinació, que constituïen el pa de cada dia d'una comunitat que, recentment, havia patit un canvi de règim i una guerra civil, que també es palesaren entre els eclesiàstics, car al cap i a la fi, eren fills del mateix poble.³

La Restauració de Cánovas aconseguí que els components de l'Església, almenys els quadres dirigents, contribuïssin a formar part de la cúpula del poder i de l'aparell polític de l'Estat per així mantenir la submissió al poder civil; no obstant això, si, al capdamunt, la unanimitat era quasi absoluta, la base, generalment amb un nivell cultural minso, amarada de tradició i enyoradissa de les antigues prebendes i privilegis, adoptava un parer discordant envers les directrius que els marcaven els seus caps visibles. Tot plegat motivava que llur intervenció en la política o en el funcionament de la col·lectivitat fos decidida; malhauradament de manera sovintejada, s'afavoria aquells que eren els màxims exponents del tradicionalisme, aquells que eren titllats amb l'epítet de «gent d'ordre». Això origina que, sectors intel·lectualment més avançats i amb un ideari més progressista, es decantessin per la defensa de postures contràries a les doctrines catòliques, i en diversos moments, aqueixes actituds desenvocaven en anticlericalisme.

Ara bé, en un cos tan diversificat com és el clerical, encara que tothom combregui espiritualment de la mateixa faïçó, l'ideari, en altres camps, pot ésser interpretat de maneres diverses; així, per exemple, a les acaballes del

1. Citat per MASSOT I MUNTANER a «Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània».

2. Citat per VICENS VIVES al volum Vè de «Historia económica y social de España y América».

3. Citat per VICENS VIVES a «Notícia de Catalunya».

segle, hi ha qui es comença a plantejar seriosament les qüestions derivades de la industrialització. Són els que plenaments conscienciats clamaran a favor de les classes més desvalgudes; altres, arrelats al país i provinents del món rural, assimilant cristianisme amb tradició, defensaran la llengua autòctona, els furs i, no cal dir, la identitat comuna; quasi tots tindran com a únic motor que els mogui aconseguir el renaixement de la fe, aconseguir que el poble vegi en la institució que ells representen una reposta a les necessitats i als problemes que diàriament se li plantegen. Seran els que intentaran donar una resposta cristiana als nous esdeveniments i a les noves exigències del temps.

Amb aqueix rerafons, farcit per un costat de tradició i per l'altre de renovació, s'inicia a Tarragona el Pontificat del Dr. Vilamitjana. El treball que presentem és l'intent d'analitzar el funcionament i l'evolució de la clerecia de Valls, del 1880 fins a les portes de l'actual segle. Són vint anys de renovació constant, un període en què les clivelles de la desunió s'aniran engrandint. Simultàniament els moviments preocupats pel futur aniran donant els primers passos.

Dos homes estaran al capdavant de l'Arxidiòcesis presidint el moment; ells serviran de referència per al nostre estudi: l'un decidit i pragmàtic, serà el que vindrà de Tortosa, el Dr. Vilamitjana.⁴ Ell donarà la cara en tot moment no defugint mai de les situacions difícils i, mitjançant l'ús del decret, intentarà aturar els peus a tots aquells que es desviïn dels paràmetres que dicta Roma. L'altre, successor seu, serà Tomàs Costa i Fornaguera,⁵ que esdevindrà un home prudent, amb tacte, que cercarà, per damunt de tot, la conciliació, intentarà evitar qualsevol escàndol que sigui capaç de fer trontollar el clima de pau i d'unitat que pretén crear, encara que li costi haver de cedir en diverses ocasions davant les exigències dels elements més contestataris.

Seràn dues figures amb un caràcter i amb una forma de governar completament diferents. Malgrat això, tots dos posaran el basament damunt el qual es bastirà l'Església de la Tarragona contemporània, que s'eregirà en capdavantera del catolicisme català, tot just encetat el segle XX.

L'arxidiòcesi, la formaven, en aquells anys, 167 parròquies i prop de 390 eclesiàstics. Hi havia un Seminari amb 20 professors i 450 alumnes i un capítol catedralici que col·laborava amb l'Arquebisbe en les tasques de govern i, d'acord amb el Concordat de 1851, era format per 26 canonges i 20 beneficiats. El clergat parroquial, el composaven 336 capellans, que s'escampaven per les diferents parròquies.

4. Nat a Torelló el 1812. Fou Bisbe de Tortosa de 1862 a 1879 i Arquebisbe de Tarragona de 1879 a 1888 data en que li sobrevingué la mort.

5. Nat a Calella el 1831. Fou Bisbe de Lleida de 1876 fins 1889 que fou nomenat per a Tarragona. Morí el 1911.

Tot aqueix contingent humà visqué una sèrie de viscissituds que foren, alhora, causa i conseqüència d'uns anys força bregosos. Podríem fer esment de:

- Existència d'una divisió política entre els sacerdots, els partidaris del carlisme s'anomenaven integristes (eren majoritaris), i els que feien el joc al torn de partits i a la monarquia legítimament establerta que eren coneguts com a «mestissos».
- Discrepàncies entre alguns clergues i el mateix Arquebisbe que ocasionaren moments de tibantor.
- Augment dels fets anticlericals, que venien a ser una protesta de determinats sectors per considerar que l'Església participava massa en el govern terrenal, és a dir, es barrejava en els afers públics.
- Es desenvolupà el moviment catalanista, en què és comprometerà gairebé de manera activa tota la clerecia.
- Sorgí la preocupació del «modus vivendi» de l'obrer, i es crearen Patronats Catòlics i altres associacions que pretenien vincular la classe obrera amb la religió, per així contrarestar la força dels anarquistes i dels socialistes. Una bona mostra, en fou el Patronat de Valls que veurem més endavant.

Tota aquesta corrua de fets motivaren que Tarragona, seu Metropolitana i Primada de Catalunya, es convertís en una de les diòcesis que amb més intensitat visqué l'evolució que afectà l'Església.

Configuració de l'Església a Valls: la clerecia vallenca

Valls, que era la capital d'un dels sis arxiprestats en què s'estructurava l'Arxidiòcesi, tenia sota la seva jurisdicció vint-i-cinc parròquies, pertanyents, la majoria, als pobles de l'Alt Camp.

La ciutat estava dividida en quatre parròquies, a redòs de les quals s'hi agrupaven diverses esglésies i capelles:

- Parròquia de St. Joan: Tenia 8.432 habitants i la composaven:
 - Església de St. Joan- regentada per Josep Vives Salla
 - Església de les Mínimes (Concepció)- regentada per Llorenç Guàrdia Piñas.
 - Església de les Carmelites- regentada per Ramon Fàbregas Dalmau
 - Església de Im. Cor de Maria- regentada per Josep Cusidó Martí.
 - Capella de St. Roc- regentada per Ramon Serra Foquet.
 - Capella del Roser- regentada per Ramon Colominas Vallverdú.
 - Capella de St. Nonat- regentada per Josep Cartaña Folch
 - Capella de la Candela- regentada per Ignasi Roca Florentí.
 - Capella de la Mercè- regentada per Bonaventura Fusté Florentí.
 - Capella de les Germanetes- regentada per Joan Grau Torné.
 - Ermita de St. Llorenç- regentada per Joan Calderé Armengou.

6. Segons l'estadística del clergat de 1888 apareguda al Butlletí oficial de la diòcesi l'1 de gener de 1889.

A més, hi havia uns capellans adscrits:

- Francesc Guàrdia Piñas
- Josep Vidal Jardí
- Francesc Jaumejoan Fusté
- Paladi Currius Gravalosa
- Benet Pons Torres

L'edat mitjana de tots els capellans era de 58'8 anys.⁷

De tot el grup, 11 eren fills de la ciutat.

- Parròquia dels Àngels: era ajuda de St. Joan, i hi pertanyien:
 - Església dels Àngels- regentada per Sebastià Guinart Guijoan

L'edat mitjana del rector era de 51 anys.

- Parròquia de St. Antoni, tenia 2.922 habitants, i la integraven:
 - Església de St. Antoni- regentada per Joan J. Mariné Artells
 - Església de St. Francesc- regentada per Josep Termens Guasch.

Els capellans adscrits eren:

- Ramon Porta Mañé
- Magí Simón Fontanillas
- Josep Vives Roca

L'edat mitjana era de 65'6 anys i tots tres eren fills de la ciutat.

- Parròquia del Carme, amb 2.290 habitants, i la formaven:
 - Església del Carme- regentada per Marc Morlà Clopis

Els sacerdots adscrits eren:

- Agustí Gatell Rodon
- Magí Miret Robusté

L'edat mitjana era de 59'3 anys, i tots eren nats a Valls.

Observant les dades, s'en desprèn que la majoria del clergat secular era natural de la ciutat; també podem dir que tenien una edat superior a la de la resta de companys seus de l'Arxidiòcesi, quasi els superaven en 10 anys.

El clergat secular no deixava d'ésser considerable. Els instituts i les congregacions religioses eren:

- Escoles Pies: 10 religiosos es dedicaven a la instrucció de 350 alumnes.
- Carmelites calçades: 26 monges feien vida claustral.
- Mínimes: 25 monges duïen vida claustral.
- Religioses del Im. Cor de Maria: 15 monges es dedicaven a l'ensenyament de 135 alumnes.
- Carmelites de la Caritat: feien feines de beneficència i educació. 13 monges atenien 64 asilats i 360 alumnes.
- Germanes de la Sgda. Família: 12 monges es dedicaven a l'hospital i a l'escola. Tenien 24 malalts i 170 estudiants.
- Germanes dels Pobres: 8 monges feien la tasca assistencial. Tenien 44 asilats.

Resumint-ho a grans trets, ens adonem que la capital de l'Alt Camp,

7. L'Edat Mitjana dels eclesiàstics de l'Arxidiòcesi era de 48'43 anys.

amb unes 12.000 ànimes, tenia 8 convents dedicats essencialment a tasques de beneficència i a l'ensenyament. D'aquestes només una era congregació de varons. El total del clergat regular era de 109 persones, que instruïen 915 alumnes i s'encarregaven de 132 malalts i vells.

No foren els que hem citat els únics fills de Valls que consagraren la seva vida al servei de l'Evangeli. Val a dir, que la ciutat fou una de les que aportà numèricament més contingent a l'Església. L'exemple, el tenim en tot el reguitzell de capellans que tenien cura d'alguna parròquia, àdhuc dels que preferien entrar en alguna congregació religiosa. Foren sacerdots tots aquests:

- Al Seminari hi trobem:
 - Francesc Recasens Martí: encarregat de l'economia i a l'ensems rector de Sr. Joan de Tarragona.
 - Joan Cartaña Caixal: professor de llatí i humanitats, també coadjutor de la Riba.
- Per les parròquies hi ha:
 - Pere Homs Torné: rector de les terciàries de Tarragona.
 - Lluís Magrané Folch: coadjutor de St. Francesc de Tarragona.
 - Joan F. Recasens Sans: rector del convent de la Presentació de Tarragona.
 - Magí Nuet Bové: rector de l'Albiol.
 - Bartomeu Garriga Robert: rector d'Alió.
 - Joan Ollé Domingo: rector de la Mussara.
 - Josep Pont Dalmau: coadjutor de la Mussara.
 - Pere Güell Badia.
 - Joan Nutó Secall: rector de Cabra.
 - Joan Vives Sardà: coadjutor del Catllar.
 - Joan Folch Salas: coadjutor de Cornudella.
 - Joan B. Nadal Piñas: rector del Creixell.
 - Anton Domènech Granell: rector dels Garidells.
 - Joan Ollé Domingo: rector de la Glorieta.
 - Joan Atanasi Dasca: rector de Montblanquet.
 - Joan Roca Soler: rector de Puigdelfí.
 - Joan Recasens Morlà: Prior de St. Pere de Reus.
 - Domènech Folch Montserrat: rector del Pla.
 - Josep Morlà Llopis: rector de Riudecols.
 - Josep Grau Ferrà: rector de Rocafort de Queralt.
 - Joan Magrané Folch: rector de Stes. Creus.
 - Joaquim Magrané Folch: coadjutor de Stes. Creus.
 - Ramon Magrané Folch: coadjutor de Sarral.
 - Ramon Grau Tomàs: rector de Vallverd.
 - Joaquim Benaiges Rosell: coadjutor de Vilallonga.
 - Agustí Gras Ciurana: rector de les Voltes.

Dels tres-cents i escaig sacerdots que tenia l'Arxidiòcesi, vint-i-set eren nats a Valls, una xifra prou considerable que serveix per fer-nos notar, si cal, el grau de religiositat que, en aquell precís moment podia existir; també

ens palesa el pes específic de l'Església en relació amb la societat.

Fins ara, hem vist quins foren els veïns de Valls que formaren part de la base de la nostra clerecia sense tenir cap paper important en el govern de la Metropolitana; convé però que ens deturem a veure quines personalitats rellevants aportà la ciutat a Tarragona:

- Pau Forès i Pallàs: nat a Valls el 17 de desembre de 1828, arribà a la dignitat de canonge-ardiaca de la catedral de la seu Primada, alhora que exercia el càrrec de sub-delegat castrense al tribunal eclesiàstic. Fou íntim amic del Bisbe de Barcelona, Jaume Català i Albosa. Així quan aquest visitava Tarragona s'allotjava a casa del Dr. Forès. Políticament, hom el considerava com a proper a la ideologia carlina. Morí el mes de desembre de 1906 i deixà una fortuna considerable, una part de la qual anà destinada per a misses, l'altra per afavorir els sacerdots pobres, altres anaren destinades per comprar valors amb la finalitat de produir rendes (100.000 pessetes), o per pagar dots a joves vallenques o per al benefici de la parròquia de St. Joan.
- Ramon Bonet Vallverdú: veié la primera llum a Valls el 30 de novembre de 1830, destacà com a beneficiat i un dels millors organistes que ha tingut la catedral de Tarragona.

Un cop situats, un cop presentat el rerafons, podem anar desglossant les diverses etapes per les quals passà la clerecia i els catòlics de la capital de l'Alt Camp en els anys pont de canvi de segle.

El comportament de la clerecia val·lenca i la seva relació amb el poble

Jaume Vicens Vives manifestava que «el clericat no és altra cosa que el reflex del poble a cada tombant de la història», * són paraules que trasllueixen la simbiosi existent entre els clergues i la col·lectivitat en què exercien la seva tasca pastoral.

Sovint els rectors obraven de tal manera que no s'assemblava gens al predicament de l'Evangeli; de vegades els sermons, que es feien des de la trona, recordaven més un míting que no pas l'explicació de la paraula Divina. Així mateix, la sagristia i el despatx de la rectoria esdevenien assíduament centres de troballa per posar en comú punts de vista diferents, sobretot en aspectes relacionats amb la marxa de la comunitat, o sia amb la política.

Els capellans en ésser designats per regentar una parròquia es rodejaven d'un estol de gent caracteritzat per la seva adscripció a un determinat corrent ideològic que era a bastament conegut per altres convilatans; no és que pretenguessin portar l'estandard d'un cercle precís i políticament definit de la població, sinó que el ferment que trobaven permetia fiscalitzar, dirigir i orientar conjunts específics de ciutadans: els de bona fe eren aquells, que sense ésser gens maliciosos, participaven directament en les tasques de l'Església, estaven carregats de fervor i econòmicament no tenien pas una situa-

8. Citat per VICENS VICES a «Noticia de Catalunya».

ció massa folgada; n'hi havia que freqüentaven les tertúlies a la rectoria, políticament simpatitzaven amb els tradicionalistes o amb els grups més conservadors, cercaven en el rector un guia ideològic que amb la seva pregona reputació aconseguís simpatitzants alineats ideològicament als postulats que defensaven. Ambdós grups formaven el cercle, el rovell de l'ou, dels partidaris del mossèn, i aqueix els considerava com a peces valuoses per a conèixer i posteriorment participar directament en el desenvolupament de les activitats de tota mena que, a la vila, poguessin dur-se a terme. A la punta oposada, se situaven els republicans i els progressistes, criticaven tot el que feia olor de cera i s'oposaven a qualsevol iniciativa que sortís des de la rectoria. Ells veien en el rector l'encarnació de la societat estamental i d'Antic Règim que intentaven superar, combatien els que practicaven la fe titllant-los de «culs de missa». La divisió existent motivava a Valls que els rectors tinguessin topades amb alguna part de la població. Un dels fets que contribuïa a fer nèixer l'agram entre defensors i detractors del catolicisme fou la política –ja en parlarem àmpliament més endavant– ara voldriem apuntar que la militància o l'adscripció del clergue en algun partit polític motivava que els contraris empressin pràctiques per a desprestigiar-lo, ja que el consideraven com un ideòleg a l'ombra.

Plegat ens demostra que els eclesiàstics participaren en la vida comuna dels seus feligresos; ells, veritables protagonistes passius de la història de l'Església, hagueren de lluitar constantment per la supervivència i per a guanyar-se l'escalf popular; el camí no fou pas gens planer, la prova la tenim en els brots violents d'anticlericalisme i de persecució religiosa.

De qüestions relacionades amb les faldilles, tampoc en mancaren. Aquí citarem els casos més notoris que saltaren a la llum en el Valls de finals de centúria. Caldrà que entenguem, abans de enumerar-los que foren casos aïllats, però que no els podem pas oblidar, puix resten presents en la vida ciutadana; com a tals, com a fets esporàdics però verídics i documentats, han d'ésser compresos.

L'esvalot i el murmureig creixien ente els habitants de la ciutat quan es feien públiques les connexions d'algun clergue amb qualsevol veïna. Així, el 1891 era el coadjutor de St. Antoni, Rvd. Pont, qui mantenia lligams íntims amb una dona d'Alió. Un any més tard el jove seminarista, Antoni Arqué, era acusat pel rector de la parròquia del Carme de festejar una jove, «en estas últimas vacaciones lo noté un tanto distraído, he sabido que hacía alguna bromilla con una joven vecina»;⁹ un altre estudiant que s'implicava era Francesc Flavià el qual «tuvo algunas relaciones con una joven (...) Estas relaciones actualmente están interrumpidas (...) más seguramente esta semana vendrán a visitarles en el Seminario algunos parientes y amigos, podría ser

9. Carta de Carles Morlà a Tomàs Costa de 23-II-1892. Carpeta de correspondència de Costa. Lligall 1892. Arxiu Diocesà de Tgna.

que viniesen también las amigas; si se lograra sorprenderles en la visita habría entonces medio para descubrir todo el enredo». ¹⁰

La gatzara entre els catòlics de l'Alt Camp aparegué quan el Rvd. Josep Pons, que intimà tres anys amb una noia, se separà. Llavors, ella escampà a sol i serena tots els detalls del nuviatge; el regent del Carme, parroquia a la qual pertanyia l'esmentat sacerdot, per silenciar el fet, lliurà a «l'amiga», amb la condició que no parlés més, dues mil pessetes i uns quants mobles.

Veiem que no deixen de ser unes al·lusions molt localitzades. D'això argüim que la majoria dels eclesiàstics complia fidelment amb els deures del seu estat, exceptuant la política, quasi bé tots intentaran d'obtenir un mínim de consens dins la comunitat catòlica per fer més planera l'activitat pastoral.

A partir de 1880 i coincidint amb l'ascens de l'anticlericalisme, l'Església cerca noves dreceres per estimular la religiositat dels fidels; se n'adonà que a part de les festes del calendari caldrà emprar altres sistemes escaients a les necessitats dels temps: reviscolaran formes i procediments en desús i estrenaran sistemes; es faran exaltacions dels patrons locals, s'estimularan els romiatges massius als santuaris i ermites, també proliferaran les manifestacions de fets miraculosos.

A Valls, les festes decennals de la Candela o les festes patronals de St. Joan eren uns exemples prou significatius del que, per al poble significava la religiositat. Aquí no ens estendrem en detalls sobre aquests dos esdeveniments, ja que considerem que són aspectes que ja han estat tractats amb la deguda amplitud. Només volem remarcar-ne la participació, la qual solia ésser multitudinària.

La sequera, greu mal que podia arruinar les collites amb les conseqüències posteriors de misèria i de la fam, actuava d'estímul per revifar la fe; tenim constància que 1.200 vallencs traslladaren el 1882 la Verge del Lledó pels carrers de la ciutat per obtenir «el beneficio de la lluvia que mitigue la fuerte sequía». ¹¹

Un altre cas que pot il·lustrar-nos millor la participació de la població per invocar la intervenció de Déu per deslliurar-la d'epidèmies, és el còlera que assolà bona part de les nostres comarques l'estiu de 1885. Ja, en el decurs del mes de juliol, pels carrers de Valls, es resà el Rosari «donde hay eregidas capillas y en una de éstas llegó a tal extremo el entusiasmo que se cantó el Sto. Rosario a toda orquesta, mientras que multitud de vecinos lo hacían en sus respectivas habitaciones». ¹² L'epidèmia portà pariona una paràlisi de les activitats, que afectà notablement l'economia. La misèria causava estralls entre els sectors més pobres de la població. A mitjan mes de se-

10. Carta de Rvd. Josep Vives a Tomàs Costa de 23-II-1892. Carpeta de correspondència de Costa. Lligall 1892. Arxiu Diocesà de Tgna.

11. *Diario de Tarragona* 25-V-1882. Hemeroteca de Tarragona.

12. *Diario de Tarragona* 11-VIII-1885. Hemeroteca de Tarragona.

tembre i en el transcurs del mes d'octubre la malaltia anà cedint. Per a donar-ne gràcies, en moltes parròquies, s'organitzaren solemnes Tedeums, així l'Ajuntament de Valls preparà per a l'octubre una solemne funció religiosa i, a Masmolets, es projectà un ofici en què predicà el vicari general de l'Arxidiòcesi, el futur Bisbe d'Astorga, Joan B. Grau i Vallespinós.

Hem d'esmentar que la participació en aqueixes cerimònies era circumstancial. Després tornaran els ruixats esporàdics d'anticlericalisme i es retornarà a situacions anteriors.

Si els clergues prenen partit, si matenien amb determinats sectors de la població conductes estranyes, no era gens il·lògic que persones amb un ideari polític i social advers enprenguessin, de vegades, actituds violentes per a contrarestar-ho. Aquests actes de violència són coneguts com a moviments anticlericals; el fenomen, l'hem de centrar en el començament del XIX i anirà creixent a mesura que augmentaran les refregades per qüestions polítiques. Cal fer menció al fet que, a l'Arxidiòcesi, potser originat per la moguda activitat que els capellans tenien en el terreny de la política, els fets anticlericals són bastant notoris, fins i tot bregosos; uns fets que s'agreujaren en el moment que els liberals ascendien a la cúpula del poder; els ideòlegs del moviment eren els republicants, els socialistes o nuclis de burgesos benestants que veïen en la clergia un aliat incondicional que donava el seu suport als elements que hom considerava retrògrades. Com a cas anecdòtic, podem ressenyar el fet que, quan arribava a l'alcaldia un batlle liberal, quasi bé automàticament la corporació deixava d'assistir, com a tal, als oficis i a les processons. Un dels esdeveniments més greus fou el que succeí a Valls, el desembre de 1886, quan explotà un cartutx de dinamita a les escales de la rectoria de St. Joan i un altre a la porta de la casa del fabricant Joan Martí Grau, un home prou conegut pels seus contactes amb els eclesiàstics.

La divisió política entre els clergues: Valls centre integrista

L'últim terç del XIX la província eclesiàstica tarraconense patirà en les seves pròpies carns els estralls de les desavinences entre els catòlics, unes desavinences que minaran tota l'estructura de l'església, però que, alhora, la dotaran d'una capacitat d'iniciativa i de creació que costarà molt de poder tornar a superar: la premsa, els fulletons, els escrits... tant d'un com de l'altre bàndols en seran unes proves de primera magnitud. Les divisions sorgiren amb el Trienni liberal (1820-23), augmentaren amb el procés de les desamortitzacions i es consolidaren amb el Sexenni revolucionari i en el decurs de la guerra civil de 1875-76, una guerra en la qual molts sacerdots s'incorporaren com a soldats en les partides de coneguts guerrillers carlins.

Amb la Restauració, les friccions s'accentuaren i massa sovint els sermons antiliberals ocupaven un lloc en els actes religiosos; es fundaren cercles catòlics i Acadèmies de la Joventut catòlica que foren on els tradicionalistes covaren les seves inquietuds.

Coincidint amb l'arribada a Tarragona del Dr. Vilamitjana (1880), les diferències entre els catòlics es trobaven en un període accelerat de gestació

i de cada dia adquirien més magnitud. No mancaren, però, els clams encaiminats a aconseguir la unió entre els catòlics. N'eren exponent, d'aquest clam, el polític Alejandro Pidal i Mon, els Nuncis i la majoria dels Bisbes. El Dr. Vilamitjana aviat sofrí els embats dels tradicionalistes i, en solitari, emprengué una lluita per a destruir-lo. El Seminari, en un primer moment, aixecà la bandera carlina. Així en acabar el curs 1880-81, els estudiants de llatí obsequiaren el catedràtic vallenc Pere Nuet, adepte a l'integrisme, amb un regal. El fet meresqué el càstig per part de l'Arquebisbe; diversos seminaristes foren sancionats, entre ells el convilatà del Dr. Nuet, Joan Vives, que fou «expulsado inmediatamente del internado y enviado a hacer ejercicios espirituales en la casa misión de la Selva». ¹³

El 1882, quan l'integrista madrileny Ramon Nocedal obtenia la seva màxima popularitat, s'intentà organitzar una peregrinació nacional a Roma amb la finalitat principal de retre homenatge al Papa. Tot amb tot, el veritable tansfons de la romeria era demostrar, a la primera autoritat de la Ciutat Eterna, la veritable força del carlisme. D'això, se n'adonaren molts Bisbes, entre ells el de Tarragona, el qual treballà decididament per avortar-la. El fet motivà que els integristes aixequessin polseguera cercant la desunió. A l'Arxidiòcesi, la guerra estava iniciada, ningú no n'era aliè, per un cantó hi havia el Metropolità, gairebé sol, per l'altre la immensa majoria del clergat. Amb tot però els sacerdots es veieren obligats a posar-se al costat del seu pastor, signant un manifest d'adhesió envers la seva persona i reconeixent la seva autoritat jeràrquica; els vallencs, majoritàriament carlins, també feren l'exposició on deien «dejese oír una voz que pronuncia la RECONCILIACIÓN y aparece un robusto brazo que enarbola la bandera de la paz, esta voz y este brazo son la voz y el brazo del venerado Arzobispo de Tarragona», ¹⁴ la signaren vint clergues entre rectors, vicaris, coadjutors i beneficiats.

Finalment, la peregrinació no es féu. Això representà una de les primeres victòries que obtenia el Primat de la Tarraconense; malgrat tot, la conducta entre la clerecia es deteriorava cada dia més.

El portaveu del carlisme ultramontà fou la publicació humorística «La Vespa». A les seves pàgines, hi escrigueren els capdavaners del moviment. Així el juliol de 1882 s'obrí una subscripció per regalar una ploma d'or a l'integrista sevillà Francisco Mateos Gago. D'entre les dedicatòries, en podem destacar una que provenia de la ciutat de l'Alt Camp, i deia:

«Una noya de Valls, convensuda de que liberal y home de fe no pot pas ser, majorment des de que las plagas dels mestissos seran mes la forma y costums de las ratas pinyadas». ¹⁵

13. Carta de Vilamitjana a Ramon Vionet de 30-V-1881. Llibre d'autoritats de 1879-82. Arxiu Diocesà de Tarragona.

14. *Bulletí Diocesà* de 28-II-1882. Arxiu Diocesà de Tarragona.

15. *La Vespa* 19-VII-1882. Biblioteca Seminari de Barcelona.

Al Seminari, la insubordinació creixia constantment, 101 estudiants redactaren un manifest titulat «Què pasa en Tarragona?» on atacaven les actuacions de l'Arquebisbe i s'adherien als principis defensats per Cándido Nocedal, entre els signants hi havia els veïns de Valls Magí Nuet Bové, Joan Vives Sardà, Joan Cartanyà Caixal, Joan Homs Torné i Joan Folch Sala.

Per la Puríssima de 1882, el St. Pare donà a conèixer l'Encíclica «cum multa sint» adreçada als catòlics espanyols per tal que s'esmercessin a cercar la unió; el fet motivà un ascens de les dificultats; el Seminari trencà llances a favor dels postulats que defensaven Sardà i Salvany, Mateos Gago i Cándido Nocedal. En el decurs de 1883, la cosa anava de mal en pitjor; Llorenç Guàrdia, prevere de Valls, des del diari «La Fe» de Madrid s'adherí a Benet Vilamitjana, el fet li valgué les rèpliques que de «La Vespa» li adreçaren dos vallencs que signaren com a «Xiquets de Valls» i «Quim del patí», els qual titllaren el Rvd. Llorenç de pallasso i escesionista per haver abandonat les regles del tradicionalisme.¹⁶

El director del diari Carlí «El Correo catalán», Lluís M.ª de Llauder, el gener de 1883, féu un escrit contra el Bisbe de Barcelona, Josep M.ª Urquinaona. Novament s'engegaren les discussions. Els integristes s'arregleraren al costat de Llauder i els coneguts com a «mestissos», o sia els que admetien la política de la Restauració i la legitimitat d'Alfons XII, es posaren al costat del Bisbe; d'arreu es multiplicaren els manifestos. Llauder en rebé un de Tarragona en què hi havia 32 signatures de Valls, una, la d'Anton Secall Miquel, deia: «como carlista que he derramado mi sangre para defender la santa intransigencia católica, me adhiero a la felicitación del sabio y virtuoso católico Luís M.ª de Llauder, por haber combatido con tanto acierto el infernal martirio de la mesticeria».¹⁷

En el decurs del mes de març, el Dr. Vilamitjana contestà una enquesta que li adreçà el Nunci Rampolla preguntant-li sobre l'estat de l'Arxidiòcesi. Afirmava, entre altres coses, que «el clero catalán en su mayoría es intransigente rabioso» i comentava que a Valls l'únic grup que restava adepte a l'Arquebisbe era la Conferència de St. Vicenç de Paül. Les subscripcions a diaris intransigents no minvaren en cap moment. A la primavera del 1883, s'en féu una per recaptar fons amb la finalitat d'eregir un monument al militar carlí Tomás Zumalacarre. Hi contribuïren 40 ciutadans de Valls, entre els quals hi havia 9 capellans, que eren:¹⁸

- Magí Simó: donà 2 rals	- Magí Morlà: donà 4 rals
- Ramon Serra: donà 4 rals	- Joan J. Mariné: donà 8 rals
- Marc Morlà: donà 8 rals	- Josep M. ^a Torné: donà 4 rals
- Joan Grau: donà 8 rals	- Joan Nutó: donà 4 rals
- Joan Calderé: donà 2 rals	

16. *La Vespa* 9-III-1883. Biblioteca Seminari de Barcelona.

17. *La Vespa* 9-III-1883. Biblioteca Seminari de Barcelona.

18. *La Vespa* 23-III-1883. Biblioteca Seminari de Barcelona.

A darreries de març del mateix any moria el Dr. Urquinaona. Els integristes foren acusats d'haver accelerat la seva mort. La divisió s'incrementava a passes gegantines: al Seminari de Tarragona, les coses anaven a mal borràs. Per aconseguir la normalitat Benet Vilamitjana proposà al Nunci de tancar-lo. També es multiplicaren les polèmiques a la premsa i la recollida de signatures fou l'arma més emprada pels tradicionalistes per fer públic el seu recolzament. A Valls s'arreglegaren, per donar suport a la política que pregonava «El Correo catalán», 60 firmes entre les quals hi havia les de 16 capellans:

- Joan J. Mariné	- Josep Vives
- Josep Vidal	- Josep Benaiges
- Marc Morlà	- Joan Grau
- Anton Vilalta	- Joan Calderé
- Fra Magí Miret	- Paulí Currius
- Fra Magí Morlà	- Anton Novellas
- Ramon Serra	- Francesc Jaumejoan
- Magí Simó	- Josep M. ^a de Torner

Observant el nombre de signants i comparant-lo amb els d'altres arxiprestats podem afirmar que a Valls la quantitat d'integristes era força considerable.

L'Arquebisbe, per aturar el mal, el 15 de juny de 1883 publicà al Butlletí Eclesiàstic, un decret amb què ordenava el tancament del Seminari per evitar que es convertís en «un club político o un centro de innobles y hasta criminales intrigas para imponese, ni que influencias dañinas abusen de la candidez e inexperiencia de los alumnos para perturbar el orden y la tranquila regularidad»; els professors foren espargits per la diòcesi mentre una minoria, potser la més selecta i doctrinària, es desplaçà a Valls; el centre educatiu s'obrí de nou el mes d'octubre amb canvis substancials en el quadre de professors.

A partir del 1884, els ànims ja estaven més asserenats. No obstant això, de tant en tant, encara sorgia alguna estrebada per part dels tradicionalistes, però sens dubte seran uns anys més moderats; a partir d'ara, les intrigues es manifestaran de portes endins i, conseqüentment, no tindran ressò al carrer. En la lluita política al Seminari sobresortí el clergue vallenc, llavors estudiant, Joan Vives i Sardà. Aquest l'octubre de l'any en què es tancà per decret obtingué l'exceat per poder-se ordenar a Osma, Bisbat regit per un Bisbe carlí. Abans, però, ja havia estat expulsat dues vegades del Seminari. El mateix Vilamitjana el qualificà com de «carácter terco, indócil y toscó»,¹⁹ també, ja essent sacerdot, l'agost de 1885, se li retiraren les llicències ministerials per haver-se «constituido en estado de insubordinación y desacato a la autoridad diocesana», idèntica disposició s'adoptava amb l'arxiprest de St.

19. Testimonial de Joan Vives Sardà de 6-X-1883. Llibre de testimonials. Arxiu Diocesà de Tarragona.

Joan de Valls el qual era advertit «con aperebimiento de tomar más graves medidas en caso de desobediencia». ²⁰

Al llarg dels anys de finals de la dècada dels 80, la situació a Valls estava bastant deteriorada. La ciutat era «un centro de oposición al prelado y de perturbación de la diócesis», Vilamitjana estava disposat a reprimir-lo actuant amb energia per mantenir l'autoritat i aconsellava «que no se burle nadie, ni el más pintado dejará de recibir, si lo merece, el peso de nuestra mano». ²¹ També el vallenc Magí Nuet, rector de l'Albiol, es veié obligat a abandonar la parròquia a finals de juliol de 1887 per anar-se a refugiar a Vilanova i la Geltrú. L'Arquebisbe li retirà les llicències ministerials però l'obligà a retornar; el 5 d'agost, mercès als bons oficis de Jaume Català i Albosa, Nuet retornà al poble, es posava punt i final a un conflicte desagradable «que hubiese tenido resultados funestos para la Archidiócesis y el que lo promoviera». ²²

Amb la mort de Vilamitjana, ocorreguda el 1888, el soroll es calmà. El seu successor, Tomàs Costa, treballà per aconseguir la concòrdia.

La qüestió social entre els catòlics valencs

En el decurs d'aquests anys de finals de centúria, a l'igual que a la resta de Catalunya, Valls experimentarà un creixement en les activitats industrials que paral·lelament, portarà implícit un augment en el contingent de mà d'obra assalariada. A partir d'aqueix fet, i sobretot arran de la publicació, el 1891, de l'Encíclica «Rerum Novarum» de Lleó XIII, s'engegarà la preocupació dels eclesiàstics per poder intervenir en el camp social, per tal que existís un pes específic prou fort que fos capaç de contrarestar el creixent poder que, a diari, anaven adquirint les ideologies anarquistes i socialistes. En el cas de l'Església, potser l'efectivitat no sobresortirà massa, simplement se cenyirà a una actitud benefactora i educativa. Seguint aquest criteri, es fundaren centres de beneficència i es crearen patronats catòlics d'obrers on s'agrupaven els treballadors sota la direcció de la clerecia.

La política social que seguí l'Església fou dibuixada —com ja hem dit— per Lleó XIII. A la Península, el seu executor fou el Pare A. Vicent fundador dels Patronats Obrers, mentre sigué en el Congressos catòlics nacionals on s'establien les directrius; concretament el IVart Congrés tingué com a escenari Tarragona, entre els 5.000 socis el nombre de valencs fou quantiós.

Durant la dècada dels anys 90, la situació econòmica empitjorà. A la crisi industrial, s'hi sumà l'arribada de la fil·loxera que delmà el nostre

20. Carta de Vilamitjana a Joan Vives Sardà i a l'arxiprest de St. Joan de Valls de 7-VIII-1885. Copiador de correspondència amb eclesiàstics de Vilamitjana. Arxiu Diocesà de Tarragona.

21. Carta de Vilamitjana a l'arxiprest de Valls 2-VIII-1887. Copiador de correspondència. Arxiu Diocesà de Tarragona.

22. Carta de Vilamitjana a Català i Albosa de 5-VIII-1887. Llibre d'autoritats de 1879 a 1892. Arxiu Diocesà de Tarragona.

camp. Així, el 1892, adonant-se del mal moment pel que passava l'economia, Tomàs Costa recomanà la fundació de juntes de beneficència per a cercar recursos que permetessin deturar el ritme ascendent de l'atur: «Los enfermos abundan en Valls, pudiendo decirse que no ha habido familia que haya dejado de tener en cama a alguno o algunos de sus individuos». ²³

Les diòcesis d'arreu d'Espanya prepararen, per l'abril de 1894, una peregrinació obrera a Roma per testimoniar la fidelitat al St. Pare. De l'organització a la capital de l'Alt Camp se n'encarregava Josep Soler. De 13.000 peregrins 350 provenien de l'Arxidiòcesi, i d'aquests força eren de Valls. Tenim constància només dels romeus que s'apuntaren a la parròquia de St. Antoni, foren:

- Demàs Carnisser	- Celdoni Moncusi
- Francesc Costa	- Antoni Cabeza
- Damià Carnicer	

Els catòlics vallencs que es preocupaven per la qüestió social s'agruparen al voltant del Patronat Catòlic, del qual, n'hem pogut recuperar la documentació original que ens ha proporcionat unes dades força sucoses que permeten veure'n el seu funcionament.

Els primers orígens els tenim quan l'octubre de 1879 l'Ateneu catòlic obrí una classe d'ensenyament primari gratuïta per als obrers, a la qual assistiren cent alumnes. Les escoles duraren fins el 3 de gener de 1895 en què es creava el Patronat catòlic de l'obrer al despatx de la rectoria de St. Joan «cuyo fin primario y objetivo principal debía ser el procurar la instrucción moral y científica del obrero y socorrer al mismo en las necesidades y falta de trabajo» ²⁴

La junta directiva, la integraren:

- Fidel de Moragas i Rodés
- Lluís Tomàs Masgoret
- Gabriel Bello Solé
- Celdoni Moncusí Carnicer
- Climent Ferrer Queralt
- Josep Cendra Gual

Actuava de president honorari l'arxiprest de St. Joan, Rvd. Josep Vives. El 21 de maig del mateix any es nomenà la junta de socors mutus composta per:

- President: Rafael Ribó Porta
- Secretari: Francesc Tomàs Casals
- Vocals: Pau Carreras Calbet
- Joan Tusquets Porta
- Bernard Cunillera
- Josep Oliva
- Josep Pié

23. *Diario de Tarragona* 25-III-1892. Hemeroteca de Tarragona.

24. Llibre d'Actes del Patronat catòlic de l'obrer de Valls. Arxiu Enric Olivé.

Tomàs Costa hi nomenà com a consiliari, o sia delegat seu, al juny el Rvd. Joan Grau.

Després de redactar els estatuts, el 9 de juny, quedà constituïda definitivament la junta directiva:

- President: Fidel de Moragas i Rodés
- Vice-president: Gabriel Bella
Lluís Tomàs
- Vocals: Eliseu Ferrer
Francesc Rodon
Joan B. Llor
- Tresorer: Celdoni Moncusí
- Bibliotecari: Josep Selva
- Secretari: Josep Cendrós
- Vice-secretari: Benet Cubias

S'arranjaren uns locals per a les noves escoles que foren regides per una junta integrada per: Francesc Rodon, Josep Miquel, Pau Tarragó i Albert Ferrater. Les obres portaren un seguit de despeses importants que, inicialment, hom cregué que s'eixugarien obrint una subscripció, però no fou així i s'hagueren de cercar fons per a subsanar el forat existent ocasionat per les obres. El marquès de Vistabella hi col·laborà amb 500 pessetes tot i això l'aportació no resultà suficient, s'optà per recórrer a un préstec de 2.000 pessetes per a dos anys amb un interès del 5 % a tornar abans del 10 de novembre de 1898.

Al 1897 canvià la junta de socors:

- President: Rafael Ribé
- Secretari: Josep Sanahuja
- Vocals: Miquel Queralt
Pau Gils
Josep Calbet
Josep de Vistabella
Francesc Serra

En vista que la situació econòmica del Patronat no millorava gens, Fidel de Moragas presentà la dimissió, que no li fou acceptada.

A la reunió del 5 de juny de 1898 els directius de l'entitat reclamaren el retorn a la institució dels premis com a manera de resoldre el problema social. Després nomenaren junta:

- President: Fidel de Moragas
- Vice-president: Gabriel Bella
Josep Selva
- Vocals: Francesc Bonet Claramunt
Joan Llobet i Artús
Josep Coll i de Romero
- Tresorer: Josep Montserrat Cuadrada
- Bibliotecari: Antoni Rodon Porta
- Secretari: Josep Miquel Torné
- Vice-secretari: Joan Massagué Domingo

El 10 de novembre de 1898 vencé el pagaré de 2.000 ptes. subscrit dos anys abans. El Patronat, mancat de fons, hagué de cercar una solució transi-tòria. Se signà un nou pagaré a favor de Pere Morera i Presas de 1.250 ptes. que era el deute pendent.

La junta de socors, l'11 de juny de 1899, canvià per dotar-se de millor efectivitat l'article 39 del Reglament que quedava establert: «Els associats malalts cobraran lo socorro durant los 40 dias primers després d'haver sigut combregats, passats aquests estaran 40 dias sense cobrar, si encara durés la malaltia cobraran 40 dias més, passats los quals se considerará la malaltia com a crònica. Per lo cas de que l'associat curés de la seva malaltia tindrà a disfrutar tots los drets que li concedeixi lo Reglament de la secció de que formi part».

A les acaballes del 1899 la manca de diners motivà que el Patronat atravesés un moment delicat, les escoles nocturnes tardaren a obrir-se perquè no es podia satisfer el sou del mestre, Fidel de Moragas s'oferí per a donar les classes. El 10 de novembre vencé el pagaré de 1250 ptes. signat amb Pere Morera, només se li pogueren entregar 250 ptes més 75 d'interesos, renovant-se el deute amb un nou pagaré de 1.000 ptes. En la memòria que es llegí al 1900 Fidel de Moragas constata les dificultats, el Patronat el formaven 110 socis actius i 73 de numeraris, dels actius només 28 a més de la quota general pagaven una quota suplementària per a les escoles i 9 pagaven un donatiu per ajudar a l'amortització del deute, amb tot «lo número de socis més aviat minva que no creix y degut aixó com vos deya abans, lo Patronat sols se aguanta per lo que aquest any sols s'han pogut tornar 250 ptes del pagaré de 1250 que l'any passat vam firmar los individus de la junta», ²⁵

També, a començaments de segle XX, es cercà un nou local de lloguer que trobaren en un pis del carrer del Carme per un preu anual de 500 ptes. i com que seguien mancant els fons s'acordà que per la festa de la patrona només es faria una missa.

El 1901 es suprimiren les escoles nocturnes, per la qual cosa s'iniciava la davallada del Patronat de l'obrer de Valls. El 19 de febrer de 1901 Fidel de Moragas proposà la dissolució del Patronat per evitar un endeutament superior. El juny es nomenà una nova junta:

- President: Eliseu Ferrer
- Vice-president 1er.: Josep Montserrat
- Vice-president 2on.: Josep Coll
- Vocals: Ramon Gavalda
Josep Español
Miquel Domingo
- Tresorer: Joan Llobet

25. Memòria de Fidel de Moragas de 7-I-1900. Llibre d'actes del Patronat catòlic de l'obrer. Arxiu Enric Olivé.

- Comptador: Andreu Massagué
- Secretari: Joan Llort
- Vice-president: Benet Casas
- Bibliotecari: Anton Rodon

A la vista dels resultats, Eliseu Ferrer es negà a acceptar la comesa, Moragas l'instà que l'acceptés bo i aduint que els nomenaments eren obligatoris, Ferrer amenaçà amb donar-se de baixa com a soci cas que se'l pressionsés, i els altres vocals l'imitaren. El conflicte se solucionà nomenant una nova junta:

- President: Joan Llort
- Vice-president 1er.: Josep Montserrat
- Vice-president 2on.: Josep Coll

Fidel de Moragas només hi obtingué 4 vots enfront dels 14 de Joan Llort. Aquest i Josep Montserrat no acceptaren la nominació repetint les anteriors amenaces. El president interí remarcà que si no hi havia qui volgués afrontar les responsabilitats de direcció el millor era disoldre el Patronat; per a reflexionar-ho detingudament l'acte d'elecció de president se suspengué per una setmana. Al cap de set dies es mantingueren inalterables les posicions; Moragas dimití de president i el seguí tota la junta directiva, el 30 de juny de 1901 es convocà una reunió general extraordinària per dissoldre el Patronat i el 8 de desembre desapareixia oficialment el Patronat de l'obrer de Valls, i eren les raons econòmiques les que impossibilitaren el seu èxit.

Voldríem precisar que Fidel de Moragas, Josep Montserrat, Josep Selva, Joan Maragas i Montsserat i Joan Bella formaren part de l'associació catalanista de Valls, Fidel de Moragas i Josep Montserrat eren els candidats dels catalanistes per a l'Ajuntament.

De tot plegat, en deduïm que el clergat de Valls tingué un pes específic més que notori en l'esdevenir de l'Arxidiòcesi de Tarragona. El formaren sacerdots majoritàriament integristes, que, com a persones que eren també entraren en les mateixes picabaralles que existien en el si de la societat i fins i tot tingueren relliscades en el seu comportament com a ciutadans. No obstant això, però, fou un clergat que també es preocupà de la seva feligresia. Una prova la tenim en la participació activa arran del còlera de 1885. El comportament dels eclesiàstics motivà que sorgissin grups anticlericals. Aquests veieren en l'Església el símbol de la reacció. Per últim dir que, a Valls, no arrelà el Patronat catòlic de l'obrer, en què intervingueren personalitats destacades en la vida vallenca, sobretot hi col·laborà en Fidel de Moragas, un dels personatges més característics del Valls del canvi de centúria.